

Kaupunkitaloudet ja taloudellinen hyvinvointi*

Risto Harisalo

1 JOHDANTO

Kansantalous on taloudellisen ajattelun keskeisimpiä ja voimakkaimpia käsitteitä. Adam Smith tunnistaa kirjansa »Kansojen varallisuus» ensimmäisessä virkkeessä bruttokansantuotteen ja tuo esille ajatuksen valtiosta hyvän talouden asianmukaisena ja sopivana perusyksikkönä. Aina merkantilisteista marxilaiseen ja keynesiläiseen talousteoriaan asti on uskottu kansantalouteen, jota valtiovalta voi ohjata ja suunnata haluamiinsa tavoitteisiin ja jonka ominaisuuksia suunnittelijat voivat kehittää.

Kansantalouden aggregaattikäsitteissä ja niitä kuvaavissa tilastollisissa malleissa ei ole sijaa paikallistalouksien monimuotoisuudelle eikä erilaisten paikallistalouksien taloudellisille tehtäville. Hallitseva taloudellinen ajattelu ei tee eroa kaupunkien ja maaseudun kuntien välillä. On myös lähes mahdoton kuvitella paikallisten valuuttojen olemassaoloa, vaikka 30-luvun suuren laman aikaan eräät uuden mantereen paikallistalouksista selviytyivät lamasta muita nopeammin oman valuuttansa avulla. *Tarkastelen esitelmässäni paikallistalouksia ja erityisesti kaupunkitalouksien asemaa vaihtoehtona kansantaloudelle.*

2 KAUPUNKITALOUS JA TUONNIN KORVAAMINEN

Makrotaloudellisissa malleissa kaupunkitaloudet ovat vain yksi manipuloitavista muuttujista kansantalouden yhtälöissä. Yhtälöiden muutokset saattavat huomaamatta heikentää ja pahimmassa tapauksessa jopa tuhota kokonaisia tuotannonaloja. Näin tapahtui esimerkiksi Englannissa, jossa Pohjanmeren öljytuotanto 1970-luvun lopulla paransi maan ulkomaankaupan tasapainoa nostamalla punnan arvoa, mutta johtamalla samalla lomautuksiin ja massiivi-

seen työttömyyteen niillä alueilla, jonne Englannin porsliini- ja saviteollisuus olivat keskittyneet. Ja sama toistuu juuri nyt Suomessakin, jossa iloisesta kulutusjuhlasta osattomaksi jääneet alueet, alueet, jonne esimerkiksi paperiteollisuus on keskittynyt, joutuvat maksumiehiksi.

Vastoin yleistä käsitystä taloudellisen edistyksen ongelmat eivät ole makrotaloudellisia, vaan makrotaloudellisia ja ne liittyvät yksilön vapauden, valintojen riippumattomuuden, pakon minimoinnin, esteettömästi toimivien markkinoiden ja paikallistalouksien kahlitun potentiaalain ratkaisemattomiin kysymyksiin. On väärin ymmärtää kansantalous kokonaisuudeksi, jota määrittää tavoitteiden ja keinojen hierarkia. Yhtä väärin on luottaa siihen, että valtio voi talouspoliittisin keinoin taata esimerkiksi tasapainoisen alueellisen kehityksen koko maassa.

Valtio ei ole hyvän talouden asianmukainen ja sopiva perusyksikkö. Valtio voi olla poliittinen ja sotilaallinen yksikkö, mutta siitä ei välttämättä seuraa, että sen on oltava myös taloudellisen elämän perusyksikkö. Kaupunki ja erityisesti omalla tuotannollaan alueensa tarpeita laajasti ja monipuolisesti palveleva ja tuonnin korvaamiseen pystyvä kaupunkitalous on hyvän talouden asianmukainen ja sopiva perusyksikkö. Tosiasia on, että alueet, joilla on tuonnin korvaamiseen pystyviä kaupunkeja, ovat vauraita ja ne saattavat säteillä elinvoimaa hyvinkin pitkälle ympäristöönsä. Jo Adam Smith kiinnitti, joskin vastahakoisesti, huomiota tähän seikkaan todetessaan, että useimmissa Euroopan maissa kaupunkien kauppa ja teollisuus eivät ole maaseudun kehityksen ja veljelyn seuraus, vaan niiden syy ja aihe.

Mitä sitten tuonnin korvaamisen käsitteellä tarkoitetaan? Ehkäpä seuraava esimerkki havainnollistaa, mistä siinä on kysymys. Esimerkissä Henry Grady, lehtimies, seuraa hautajaisia Atlantan kaupungissa vuonna 1889 ja pohjaa niiden opetusta seuraavin sanoin:

Hauta oli kaivettu marmorikiven läpi, mutta marmorinen hautakivi oli tuotettu Vermontista. Alue

* Virkaanastujaisesityelmä Kuopion yliopistossa huhtikuun 18. päivänä 1989.

sijaitsi mäntyvyöhykkeellä, mutta mäntyarkku oli tuotettu Cincinnatiasta. Rautavuori varjosti hautausmaata, mutta arkun naulat, ruuvit ja kantokahvat oli tuotettu Pittsburghista. Vaikka puuta ja rautaa oli kaikkialla, vainajaa kuljettiin South Bendissä tehdyissä vaunuissa. Hikkoripuuta kasvoi lähellä, mutta arkun kahvojen puuosat oli tuotettu New Yorkista. Vainajalle puettu puuvillainen paita oli tuotettu Cincinnatiasta, takki ja housut Chicagosta ja kengät Bostonista. Käsineet ristiinlaitetuissa käsissä oli tehty New Yorkissa, halpa solmuke kuihtuneella kaulalla oli Philadelphiasta. Tuo kreivikunta, niin rikas luonnonvaroiltaan, ei kyennyt tarjoamaan muuta kuin ruumiin ja haudan ja ehkäpä se olisi halunnut tuoda nekin jostain muualta, jos se vain oli siihen pystynyt. Ja kun tuomaan matonen laskettiin hautaan Lowellista tuotetuilla arkkunauhoilla, hän ei vienyt uuteen maailmaan yhtään muistoa vanhasta maailmastaan.

Henry Gradyn yksinpuhelu nostaa esille vakavia kysymyksiä, joihin ei kuitenkaan tässä pyritä vastaamaan. Kuinka monen kaupunkitalouden tilanne vastaa Suomessa vuonna 1989 Atlantan kaupungin tilannetta vuonna 1889? Kuinka monessa kaupungissa elinkeinoasiamiehet yrittävät houkutella aktiivisissa ja innovatiivisissa kaupunkitalouksissa syntyneitä yrityksiä siirtymään alueille, jotka ovat liian passiivisia luomaan omaa taloudellista toimintaa? Onko Suomessa lainkaan sellaisia kaupunkitalouksia, jotka pystyvät omalla tuotannollaan palvelemaan laajasti ja monipuolisesti alueensa tarpeita ja korvaamaan omalla tuotannollaan muiden kaupunkitalouksien hyödykkeitä?

Tuonnin korvaaminen on kaupunkitalouksien funktio seuraavista syistä. Ensinnäkin kaupunkitaloudella on monipuolinen alueen kuluttajia ja tuottajia palveleva tuotantorakenne. Toiseksi kaupunkitalouden markkinat ovat keskittyneet ja työnjaon kautta eriytyneet. Kolmanneksi kaupunkitaloudessa kehitys ei suinkaan riipu suurista ja ennustettavista koneistoista, vaan luovuuden, rohkeuden ja yrittäjyyden kriittisestä massasta. Tällaisessa ympäristössä tuonnin korvaaminen tapahtuu joustavasti, taitavasti ja taloudellisesti. Tässä ovat syyt siihen, miksi kansantaloudet ovat toistuvasti epäonnistuneet siinä, missä kaupunkitaloudet ovat onnistuneet suunnittelematta ja ohjaamatta.

Adam Smith tuo kirjassaan »Kansojen varallisuus» esille ne tavat, joiden varassa on kaupunkitalouden kyky korvata tuontia. Adam Smithin mukaan tukkukauppiat ja yrittäjät voivat jäljitellä ulkomaisia esimerkkejä perustamalla vastaavia tuotteita valmistavia tuotantolaitoksia. Tämä on mitä ilmeisemmin Adam Smithin mukaan tavallinen tapa kehittää kykyä kor-

vata tuontia. Kaupunki voi kehittää uusia tuotteita ja jalostaa olemassaolevia tuotteita. Näitä tuotteita, kirjoittaa Adam Smith, teollisuudenharjoittajat toimittavat aluksi lähiseudulle ja sitten, sitä mukaa kuin ne paranevat ja hienonevat, yhä kaukaisemmille markkinoille. Tuonnin korvaaminen on kuin ketjureaktio, joka kerran alkuun päästyään synnyttää kiihtyvällä nopeudella uusia tuotteita.

Kaupunkitalous, joka luo edellytykset tuonnin korvaamiselle, pystyy vapauttamaan viisi taloudellista perusvoimaa. Nämä perusvoimat ovat (1) uusi työ, (2) uusi pääoma, (3) uusi teknologia, (4) laajentunut markkinat ja (5) siirränäisyrietykset. Tässä on tuontia korvaavien kaupunkien perimmäinen merkitys. On katteetonta olettaa, että keskitetysti johdettu kansantalous, jolta puuttuvat tuontia korvaavat kaupungit, pystyy vapauttamaan taloudelliset perusvoimat. Tällainen kansantalous on pakotettu hankimaan muualta kuluttamansa hyödykkeet ja siksi se on täysin ulkoisen voimien armoilla.

Onko Suomessa sitten tuonnin korvaamiseen pystyviä kaupunkeja? Ainakin Helsinkiä voidaan pitää tuontia korvaavana kaupunkina, vaikka sen uusimpia ja näyttävämpiä liikepaikkoja hallitsevat etäisissä kaupungeissa valmistetut tuotteet. Jos Helsinki ei ole tuontia korvaava, sitä on vaikea silloin uskoa muista kaupunkitalouksista, joiden tuotantorakenne on Helsinkiä yksipuolisempi, joiden markkinat eivät ole yhtä keskittyneet ja joista puuttuvat tuottajien ja kuluttajien symbioottiset uutta luovat suhteet.

Helsingin lisäksi Tampereella, Turussa ja Oulussa on selvästi tuonnin korvaamiseen pystyvän kaupunkitalouden piirteitä. On myös havaittavissa, että Joensuu, Jyväskylä ja Kuopio, mutta myös Kemin, Keminmaan ja Tornion talousalue, johon on vielä Haaparantakin luettavissa, olisivat kehittymässä tuonnin korvaamiseen pystyviksi kaupunkitalouksiksi.

Avainkysymys on tietenkin se, kuinka voidaan tukea kaupunkien kehittymistä tuontia korvaaviksi. Ensimmäiseksi on luovuttava hiltsemästä tuontia korvaavien kaupunkien taloutta. Tuonnin korvaaminen ei ole nollasummapeli: jos uusi työ ei olisi syntynyt kaupunkiin, ei se olisi syntynyt muuallekaan maahan. On katteetonta kuvitella, että rajoittamalla tuontia korvaavien kaupunkien kehitystä taloudellista kasvua voidaan siirtää taantuville alueille. Ihmiset eivät muuta elinvoimaisiin kaupunkitalouksiin pakosta, vaan siksi, että muuttajat tavoittelevat jotain sellaista, johon heillä ei ole mahdollisuutta kotiseudullaan. Alueilta, joilta muu-

tetaan pois, puuttuvat poikkeuksetta tuonnin korvaamiseen pystyvät kaupungit.

Toiseksi taloudellisen elämän tilinpitoa on kehitettävä niin, että siinä voidaan ottaa nykyistä paremmin huomioon kaupunkitalouksien erityispiirteet. Alueelliset valuutat olisivat toivottavia ja mahdollisia, koska vapaan rahan ja pankkitoiminnan teoreettiset perusteet ovat jo olemassa. Tässä suhteessa odotukset tuskin kuitenkaan toteutuvat. Kehitys, jossa kansallinen valuutta palvelee yhtä tai vain muutamaa kaupunkitaloutta, mutta jonka haitallisista seurauksista muut kaupunkitaloudet elinvoimaansa menettäen joutuvat vastaamaan, jatkuu.

Tuonnin korvaamista voidaan elvyttää myös niin, että taantuvista alueista kuten Porin ja Kaajanin seuduista tehdään taloudellisia vapaavyöhykkeitä. Vapaavyöhykkeiltä voidaan poistaa joko kokonaan tai osittain taloudellista kehitystä jarruttavat lainsäädännölliset ja hallinnolliset tekijät. Esimerkiksi verotusta keventämällä taloudelliselle vapaavyöhykkeelle synnytetään uutta yrittäjyyttä.

3 LOPUKSI

Olen edellä yrittänyt osoittaa, että tuontia korvaava kaupunki on hyvän talouden asianmukainen ja sopiva perusyksikkö. Olen vakuuttunut siitä, että valtion johtama kansantalous ei voi onnistua siinä, missä tuontia korvaavat kaupungit onnistuvat, ja se on tuomittu epäonnistumaan, jos maassa ei ole ainuttakaan tuontia korvaavaa kaupunkia. Kehitys näyttää menevän siihen suuntaan, että talouspolitiikka näivettää kaupunkien kykyä kehittyä tuontia korvaaviksi ja elinvoimaa säteileviksi.

Jos maan kaupungit menettävät kykynsä korvata tuontia, siitä seuraa, että maan taloudellinen elämä taantuu. Ei ole enää innovatiivisia, itseensä luottavia kaupunkeja tarttumassa mahdollisuuksiin. Ja kun ihmiset unohtavat taidon valmistaa jokapäiväisessä elämässä tarvittavia tuotteita, ei ole enää tietä ulos. Vuonna 1992 tilanne voi jo hyvinkin olla tämä. Meillä kaikilla on taloudellista elämää koskevat pelkomme, tässä on minun pelkoni.